

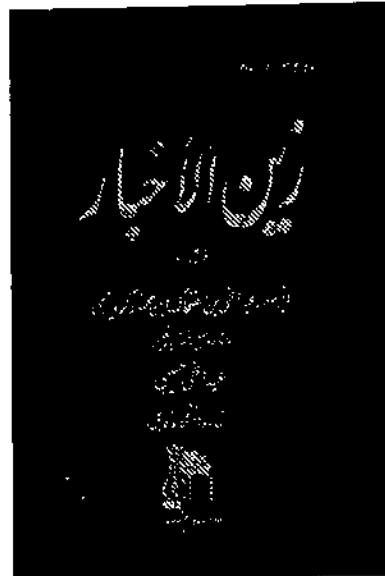
زین الاخبار

● دکتر صالح پرگاری

ابوسعید عبدالحق بن ضحاک بن محمود گردیزی در شهر گردیز واقع در جنوب شرقی کابل و بر سر راه سابق غزنیین به هندوستان قبیل از سال ۴۰۰ هجری ولادت یافت ولی پس از چندی به شهر غزنیین پایتخت حکومت غزنیان رفت و در آنجا سکونت اختیار نمود. وی محضر درس استاد ابیوریحان بیرونی (متوفی ۴۴۰ هجری) را که در همین ایام در غزنیین می‌زیسته درک کرده است. و به همین جهت کتاب تاریخ وی در بعضی از فصول شباخت بسیاری به سبک و شیوه آثار الایقیه دارد. گردیزی تألیف کتاب تاریخ خویش را در سال ۴۴۲ هجری به نام عزالدله و زین الله عبدالرشیدین محمودین سبکتکین، سلطان عصر خویش به پایان رساند و نام آنرا از زین الله برگرفت و آنرا زین الاخبار نامید. این کتاب به نام مؤلف آن به تاریخ گردیزی نیز شهرت یافته است.

چاپ‌های کتاب:

تاکنون فقط دو نسخه خطی از این کتاب کشف گردیده که در کتابخانه‌های کمبریج و اکسفورد انگلستان نگهداری می‌شوند. تاریخ نگارش نسخه قدیمی آن مربوط به سال ۹۳۰ یا ۹۰۳ می‌باشد زیرا آنچه اکنون پس از سال‌ها بر روی جلد آن می‌توان خواند عدد ۹۳ است که احتمالاً نقطه‌ای از آن حذف گردیده زیرا تاریخ ۹۳ هجری برای نگارش این کتاب بی مورد است. نسخه بعدی در سال ۱۱۹۶ هجری نوشته شده که در واقع نسخه بدل همان نسخه نخستین محسوب می‌شود. هر دو نسخه مقداری نواقص و افتادگی‌هایی دارد که کار تصحیح کتاب را با مشکل مواجه می‌ساخته است. لذا فصل‌های متفاوتی از آن که مربوط به موضوع تحقیق محققین مختلف بوده است بر حسب ضرورت به طور جداگانه چاپ گردیده است. نخستین بار با تولید محقق روسی قسمتی از فصل «اندر معارف و انساب ترکان» را در کتابی به عنوان شرح سفری در آسیا مرکزی به آن داشته علمی در سال ۱۸۹۴ با ترجمه روسی چاپ کرده است. قسمت‌های دیگر زین الاخبار که مربوط به تاریخ خراسان مطالعی یافته می‌شود.

■ تاریخ گردیزی (زین الاخبار)

■ تألیف: ابوسعید عبدالحق بن ضحاک بن محمود گردیزی

■ تصحیح و تحریش: عبدالحق جیبی

■ ناشر: دنیای کتاب، تهران، ۱۳۶۳ ش.

روان است. از آیات و احادیث خیلی به ندرت استفاده شده و از شعر فارسی و عربی بهره‌ای گرفته نشده است. نثرهای فارسی متعلق به قرن چهارم هجری تحت تأثیر فرهنگ اسلامی و به جهت اعتباری که زبان عربی به عنوان زبان علم داشت معمولاً از تعابیر و مقاهم علمی و سیاسی و دینی زبان عربی استفاده نموده‌اند. نثر کتاب زین الاخبار از اگر چه متعلق به قرن پنجم هجری است از همین سبک پیروی نموده به طوری که حتی تویسته در انتخاب نام کتاب خویش تحت تأثیر زبان عربی است ولی به هر حال گردیزی لغات و اصطلاحاتی به زبان فارسی دری در متن خویش آورده است و مصحح در پاورقی‌های خویش تعابیر و اصطلاحات غیر متداول را معنی کرده است. البته بعضی از این لغات در طی زمان به کلی منسخ گردیده‌اند و اکنون مورد استعمال قرار نمی‌گیرند و مصحح در پایان کتاب فهرستی از آنها را بر حسب حروف الفبا درج کرده است.

پرداختن به رئوس مطالب و وقایع تاریخی و پرهیز از تطويل در کلام یکی از ویژگی‌های نثر گردیزی است. این شیوه نگارش گردیزی البته از عدم دقت کافی و فقدان تیزبینی او سرچشمه می‌گیرد.

مؤلف زین الاخبار به روایات رسیده (چه کتبی و چه شفاهی) اعتماد کرده و آنها را بدون تحلیل و ریشه‌یابی به اختصار ضبط نموده است و به علت همین عدم توجه به علل پنهانی وقایع است که باید او را یک مورخ ساده‌نگر دانست. وی بسیاری از داستان‌های تاریخی را که با اندکی تأمل کذب آن اشکار می‌گردد باور نموده است. به عنوان مثال در صفحه ۳۱۹ نسبت سامانیان را به کیومرث اولین پادشاه داستانی ایران می‌رساند و یا اینکه درباره چگونگی کشته شدن اهمندین اسماعیل سامانی روایتی مجعلو را باور داشته است.^۱ و یا اینکه درباره فضلین سهل چنین می‌نویسد: «فضل گفت: ای طاهر ترا ولایی بستم که تا شصت و پنج سال هیچکس نگشايد و از بیرون أحد طاهر از مرو که پیش علی بن عیسی رفت، تا وقت شدن دولت طاهریان و گرفتن یعقوب بن الیث، محمد بن طاهر را شصت و پنج سال بود».^۲

◀ گردیزی محضر درس استاد ابو ریحان بیرونی (متوفی ۴۴۰ هجری) را که در ایام حیاتش در غزنی می‌زیسته درک کرده است و به همین جهت کتاب تاریخ وی در بعضی از فصول شباخت بسیاری به سبک و شیوه آثار اbalاقیه دارد.

◀ گردیزی کتاب تاریخ خویش را در سال ۴۴۲ هجری به نام عزالدوله و زین المله عبدالرشید بن محمود سبک‌گین، سلطان عصر خویش به پایان رساند و نام آنرا از زین المله برگرفت و آنرا زین الاخبار نامید

◀ گردیزی همه عالم و جهان را ایران می‌دانست.

◀ نثر کتاب زین الاخبار نشری فارسی و نسبتاً ساده و روان است. از آیات و احادیث خیلی به ندرت استفاده شده و از شعر فارسی و عربی بهره‌ای گرفته نشده است.

◀ پرداختن به رئوس مطالب و وقایع تاریخی و پرهیز از تطويل در کلام یکی از ویژگی‌های نثر گردیزی است.

گردیزی از تاریخ صفاریان به جهت آنکه تاریخ ایشان به نوعی به وقایع خراسان مربوط می‌شود سخن رانده است. وی مطالب خویش را پیرامون این سلسله تاریخی با عنوان «فتنه یعقوب بن الیث» یادکرده است. و ضمن اشاره به حکام دیگر این سرزمین پیرامون چگونگی پیدایش سلسله سامانیان و تاریخ ایشان در آن سرزمین نسبت به فضول قبلی مبسوط تر بحث کرده است. لذا اطلاعات بسیار اندکی هم از آل زیار آل بویه می‌توان به دست آورد. وی در ادامه مباحث تاریخی خویش پیرامون سرزمین خراسان، به پیدایش حکومت غزنیان و نحوه حکومت و مطالب تاریخی خود را درباره این سلسله با ذکر چگونگی قدرت یافتن سلطان مسعود بودن مسعود در سال ۴۳۲ هـ به پایان می‌رساند. در مطاوی این فصل می‌توان پیرامون ابتدای کار سلجوقیان نیز مطالبی یافت.

گردیزی بخش دیگر کتاب خویش را به اسباب پیدایش تواریخ رومی، عربی و فارسی و هندی و اختلاف آنها یا یکدیگر اختصاص داده و در ادامه آن جداولی از اعياد و روزهای مهم و مذهبی مسلمانان و جهودان و ترسیان و مغان و هندوان رسم نموده و به شرح آنها پرداخته است که اطلاعات نسبتاً خوبی در این زمینه به محقق تاریخ عرضه میدارد.

بخش آخر کتاب زین الاخبار پیرامون معارف و انساب اقوام مختلف می‌باشد. فصلی از این بخش به اصل و نسبت ترکان و طوائف مختلف فرهنگ و فرهنگ شفاهی از این طوائف و همچنین مناطق مسکونی آنها در آسیای شرقی اختصاص یافته است. در فصل‌های جداگانه دیگری از همین بخش معارف و انساب هندوان و رومیان نیز مورد بحث قرار گرفته است.

گردیزی در تالیف تاریخ خویش از منابع کتبی و شفاهی استفاده کرده است چنانکه در صفحه ۳۹۹ می‌نویسد: «و چنین گویند ثقات» و در صفحه بعد آورده است: «و چنین شنیدم از بعضی ثقات» و یا اینکه در صفحات ۵۴۶ و ۵۴۵ می‌نویسد: «چنین گوید: عبیدالله بن خردابه اندر کتاب اخبار که او کرده است» و «چنین گوید: ابو عمرو عبد الله ابن المفعع اندر کتاب ربع الدنيا» و در صفحه ۶۱۲ می‌نویسد: «و چنین گوید: ابو عبد الله جیهانی اندر کتاب تاریخ که او کرده است» و جایی دیگر می‌نویسد: «کاش تاریخ ولات خراسان ابو على الحسن السلامی را اکنون در دست می‌داشتم» سلامی مورخ و شاعری بود که در میانه قرن چهارم هجری در اوج شهرت بود و در جوار والیان خراسان، ابوبکر چفانی و پسرش ابوعلی، از بخت برخوردار بود. در حال حاضر تنها مستخرجانی از آن کتاب از طریق آثاری چون گردیزی، این‌الاثیر و تقریظ بر تاریخ یمینی عتبی به دست ما رسیده است.^۳ در هر صورت گردیزی از کتاب سلامی نیز سود جسته است.^۴

نثر کتاب زین الاخبار نشری فارسی و نسبتاً ساده و

پی‌نوشت‌ها

- ۱- گردیزی، عبدالحقی: تاریخ گردیزی، به تصحیح و تحریمه عبدالحقی حبیبی، انتشارات دنیای کتاب، تهران، ۱۳۶۲، ص ۵-۲۵.
- ۲- همان، ص ۲۱۱.
- ۳- همان، ص ۵۹.
- ۴- پاسورث، کلیفورد ادموند: تاریخ غزنیان، ترجمه حسن اتوše، تهران، امیرکبیر، ۶۵-۱۳۶۴، ج ۱، ص ۱۱.
- ۵- همان، ص ۸.
- ۶- گردیزی، تاریخ گردیزی، پیشین، ص ۳۲۹.
- ۷- همان، ص ۲۹۸.

